

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ.

Ο ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΤΟΥ HENRI BERGSON

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1940
ΤΥΠΟΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΛΕΣΚΟΥ
ΑΙΣΧΥΛΟΥ 25

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΓΡΑΜΜΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ

Ο ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΤΟΥ HENRI BERGSON

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1940

ΤΥΠΟΙΣ Γ. ΚΑΡΑΜΑΛΕΓΚΟΥ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ 35

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Ἀφιεροῦται τῷ Κυρίῳ Γενικῷ Προξένῳ
τῆς Βουλγαρίας ἐν Ἀμβούργῳ
K U R D W E N K E L
Τιμῆς ἕνεκεν**

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

● ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ●

Ο ΥΛΙΣΤΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ HENRI BERGSON

Λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν πολλαχοῦ ἐκδηλωθεισῶν τάσεων διαλυτικῶν τῶν παραδοθεισῶν ἀξιῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς Δύσεως, αἵτινες ἀπειλοῦν ν' ἀποκρυσταλλωθοῦν εἰς ἀνατρεπτικὴν κοσμοθεωρίαν, προβαίνομεν εἰς τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν ἑνὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὸν τόνον, κατὰ τὴν γνώμην μας, εἰς τὴν παρατηρουμένην ἀρνητικὴν ἐκδήλωσιν (*).

Παρόμοιαι ἀνατρεπτικαὶ τάσεις ἐσημειώθησαν εἰς ὅλας τὰς ἐπο-

---

* Ὃταν ὁ Νεοέλληνας θέλει νὰ καταγίνη μὲ φιλοσοφίαν, εἶνε μοιραίως ὑποχρεωμένος νὰ προστρέξῃ εἰς ξένα βοηθήματα ἀλλόγλωσσα, μεταφρασμένα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Λόγω ὅμως τῆς ἐλλείψεως παρ' ἡμῖν συγχρονισμένης φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, δημιουργεῖται αἰσθητὴ σύγχυσις καὶ ἀσυναρτησία περὶ τε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν διατύπωσιν. Τὸ σημεῖον τοῦτο τυγχάνει κεφαλαιώδους σημασίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μέχρις ὅτου διαπλασθῆ μία γνησία Νεοελληνικὴ φιλοσοφικὴ συνείδησις ἀποβαίνει ἀπαραίτητος, ὁ ἐπερισμὸς ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων. Αἱ ὀλίγαι μεταφράσεις ὅμως, τὰς ὁποίας διαθέτομεν, μόλις ἀποσπασματικῶς ἀποδίδουν τὸ πνεῦμα τῶν πρωτοτύπων. Τὰ εἰς Γερμανικὴν γλῶσσαν συγγεγραμμένα φιλοσοφικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶνε καὶ τὰ περισσότερον ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν, μεταγλωττίζονται διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς ὀρολογίας τῶν ἐπὶ λέξει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ' αὐτῶν τῶν γερμανισμῶν, οὓς ταῦτα περιέχουν. Εἶνε προφανές ὅτι συνεπεία τοῦ ἀτόπου τούτου χωλαίνει ἀφ' ἑνὸς ἡ κατανόησις τοῦ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου αὐτῶν καὶ ματαιοῦται ἀφ' ἑτέρου πᾶσα μελλοντικὴ προσπάθεια πρὸς διαμόρφωσιν ἰδίας ὀρολογικῆς παραδόσεως, ἥτις θὰ εἶνε ἐν ταυτῷ καὶ ἡ σχολὴ νεοελληνικῆς σκέ-

χάς. Καίτοι δὲν ἔλειψαν οἱ ἐπιχρῶνται τῆς φιλοσοφίας του Henri Bergson, τινὲς τῶν ὁποίων τὴν ἐφαρμογήν ὡς πραγματικὴν, πανθεϊστικὴν, μυστικιστικὴν κ.λ., κατὰ τὴν γνώμην μας, σχετίζεται αὕτη ὀλιγότερον μὲ τὰς θεωρίας τοῦ ὀφελισμού. Μᾶλλον ἐμφανίζει ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἑνὸς κακῶς ἐφαρμοσμένου ὑλιστικοῦ ὀφελισμοῦ.

Ἐπιπέτως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταῦδε ἐφαρμοσθεῖσαν μέθοδον κριτι-

ψοῦ. Ὁ Husserl λέγει ὅτι πᾶς φιλοσοφικὸς ὄρος εἶνε καὶ ἀπόστολος πολιτισμοῦ.

Τυχάνει γνωστὸν ἐκ τῆς Γλωσσολογίας, ὅτι ἡ γλωσσικὴ μορφή, ἣς εἶνε κάτοχος εἰς λαὸς, ἀποτελεῖ ἐν ταυτῷ καὶ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ λογικὴν, ἀφοῦ πᾶς λαὸς ἔχει διάφορον τρόπον τοῦ λογικεύεσθαι. Ἡ μεταφορὰ ἄρα ξένων φραστικῶν μορφῶν, καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς σφαιρᾶς τῆς φιλοσοφίας, ἀνεραίων, εἰς μίαν γλῶσσαν ἐστερημένην ἀναλόγου ὀρολογικῆς παραδόσεως προκαλεῖ μίαν χάσθη κατῴριστον διὰ τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν. Ἡ ἄκαδημία μόνη θὰ ἦτο ἀνίκανος, κατὰ τὴν γνώμην μας, νὰ πληρώσῃ διὰ μιᾶς τὸ κενὸν τοῦτο, καὶ ἂν εἶχεν ἀκόμη ὄλην τὴν καλὴν διάθεσιν. Ὡς ἐκ τούτου ἐνδείκνυται, παραπλευρῶς τῆς ὑπαρχούσης λεξικογραφικῆς ἐργασίας, ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς ἐπιχειρηματικοῦ μέτρου, πρὸς ἄμεσον διευκόλυνσιν τῶν μελετητῶν ἀφ' ἑνός, καὶ προπαρασκευὴν ἀφ' ἑτέρου μιᾶς μελλούσης Ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, ἀνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν «ιδιόκτητον» εἶνε δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ. Προτείνομεν λοιπὸν τὴν πρόταξιν ἑνὸς συντόμου λεξιλογίου εἰς τὴν ἀρχὴν πάσης σχετικῆς μεταγλωττίσεως, μετ' ἀκριβοῦς ἀποδόσεως τῆς ἐννοίας τῶν ἐν ταύτῃ ἐκάστοτε ἐν μεταφράσει χρησιμοποιουμένων ἐιδικῶν φιλοσοφικῶν ὄρων. Οὗτοι δὲν πρέπει ὅμως κατ' οὐδένα λόγον ν' ἀπομακρύνωνται ἐκ τῆς ἤδη κερτημένης γλωσσικῆς παραδόσεως· δεύτερον, δεῖον νὰ ἀνταποκρίνωνται ὀπολύτως πρὸς τὴν νεοελληνικὴν σκέψιν, τοῦτο δὲ οὐχὶ «χωρὶς ὑπολογισμοῦ, ἂν εἶνε ἔστω ἀκατανόητος οἱ σχηματισμοὶ καὶ ἀδέξιοι οἱ ἐννοιαι, ποὺ πηγάζουσι μέσα του ἑνὸς λαοῦ γιὰ νὰ ἐκφράσῃ αὐτὸ πρὸς στοχάζεται· οὐτε «μιά φορά ῥιχτεῖ στὴ φιλοσοφία, νὰ μὴ δεχτεῖ κομμιὰ φταγμένην ἤδη ἐννοία, καὶ νὰ ξέρει πῶς δὲν τοῦ μέλλεται παρὰ ἀγωνία καὶ ψηλάφισμα, πῶς ἔχει ἀπέναντί του τὸ πρωταρχικὸ χάος» κ.λ., τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν κοσμογονίαν τῶν γιγάντων καὶ ἡμιθέων καὶ ὄχι πλέον εἰς τὸν αἰῶνα μας.

Μόνον ὅταν ἀξιωθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἰδίαν φιλοσοφικὴν ὀρολογίαν συγχρονισμένην θὰ ἀποκτήσωμεν καὶ ἰδίαν φιλοσοφικὴν σκέψιν. Τὸ ἀλλοδαπὸν σύγγραμμα οὐδέποτε θὰ καταστῇ εἰς ἡμᾶς πλήρως καταληπτὸν ἐκ τῆς μεταφράσεως. Τοῦτο θὰ παρεισδύη πάντοτε ὡς «δάνειον πνεῦμα» εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ. Πρὸς ἀνελλιπῆ κατανόησιν ἑνὸς ἀλλοδαποῦ φιλοσόφου εἶνε σήμερον ἀπαραίτητος ἡ γνῶσις, οὐχὶ μόνον τῆς γλώσσης, ἀρὰ καὶ τῆς σχετικῆς φιλοσοφικῆς βιβλιογραφίας τῆς πατρίδος του.

κῆς, ἣτις περιστρέφει εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν πηγῶν ἐξ ὧν ἦντλησεν ὁ Bergson, καὶ τὸν συνοπτικὸν χαρακτηρισμὸν τῶν τάσεων τῆς φιλοσοφίας του, θέλομεν κατευθύνει τὴν ἔρευνάν μας πρὸς τὴν οὐσίαν τῶν ἀρχῶν ἀφ' ὧν ἐξεκίνησεν ὁ ἐν λόγῳ στοχαστής, ἐξετάζοντες τὰ συμπεράσματα πρὸς τὰ ὁποῖα ἄγουν κατ' ἀνάγκην αἱ θέσεις τῆς φιλοσοφίας του. Διὰ τῆς ἐρεῦνης ταύτης θὰ ριφθῆ φῶς εἰς τὴν προέλευσιν τῶν πηγῶν τῆς παρατηρουμένης ἀρνητικῆς φιλοσοφικῆς κοσμοθεωρίας, ἣτις τείνει νὰ διαμορφωθῆ καὶ παρ' ἡμῖν. Ἐκ τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀναλύσεώς μας θέλει κριθῆ ὡσαύτως καὶ τὸ κατὰ πόσον αἱ νέα αὐταὶ θεωρίαι εἶνε περιορισμέναι νὰ μᾶς προαγάγουν εἰς τὸν φιλοσοφικὸν στοχασμὸν, διότι ἄλλοίμονον ἂν δὲν ἀπετέλει τὴν λυδίαν λίθου παντὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἢ ἀγαθῆ ἢ ἐπιβλαβῆς ἐπίδρασις, ἣν τοῦτο ἤσκησεν ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων· οὐχὶ βεβαίως μὲ τὸ κριτήριον τοῦ κοινοῦ ὠφελιμισμού, ἀλλὰ τῆς πνευματικῆς ἐπιρροῆς, δοθέντος ὅτι τὰ ἠθικὰ ὠφέλη εἶνε πάντοτε πρωταρχικῆς σημασίας, καθὸ ἐπιδρῶσι ταῦτα ἑμμέσως τόσον ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ στοχασμοῦ, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν στοιχειακῶν ὅρων τῆς ζωῆς. Ὁ Κάντιος ἐδίδαξεν ὅτι πᾶσα νέα θεωρία πρέπει νὰ κρίνηται ἐκ τοῦ «τὶ ἀξίζει», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ μέτρου, καθ' ὃ προάγει αὕτη τὸν ἀνθρώπινον στοχασμὸν.

Συχνάκις ἐπηλήθευσεν ἡ πρόγνωσις, ὅτι τὸ πρωτόλειον τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς ἐνὸς διανοητοῦ ἀποφασίζει, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς κατευθύνσεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ διαφερόντων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς μελλούσης δράσεως αὐτοῦ. Ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Bergson «Ὁ Χρόνος καὶ τὸ Αὐτεξούσιον»—Δοκίμιον περὶ τῶν ἀμέσων Δεδομένων τῆς Συνειδήσεως, ἣτις ἐξεδόθη βραδύτερον ὡς τὸ πρῶτον ἔργον του, εἶνε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον χαρακτηῆρος ψυχολογικοῦ. Τοιαύτη ὑπῆρξε καὶ ὁλόκληρος ἡ κατόπιν φιλοσοφία του. Ὁ Bergson ἠρέσκετο ἀποκαλούμενος ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν καὶ θαυμαστριῶν του «ποιητῆς-φιλόσοφος». Τὸ τοιοῦτον ὀφείλεται ὅμως εἰς τὸ φιλολογικὸν στοιχεῖον τῆς φιλοσοφίας του καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μὲ τὴν «φιλοσοφίαν ὡς ποίησιν».

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson περιστρέφεται κυρίως περὶ τὴν οὐσίαν τῆς Συνειδήσεως (conscience). Κατὰ τὴν προλογισμένην μετάφρασιν τοῦ κ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου—**Σ υ ν ε ἰ δ η σ ι ς** εἶνε ὁ ἐν τῇ **καθ' ἑαυτῆ** «**διαρκεία**» συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ὄντις, ἑτερογενῆς καὶ ἀνεπανάληπτος (ἀνεπίστροφος)—**ἀδιαίρετος ποιοτικὴ πᾶσι πλάττης** καὶ οὐχὶ ποσοτικὴ ἐνόττης **τεμαχίσιμος καὶ μετρήσιμος**—Οὗτος ἀποτελεῖται ἀπὸ καταστάσεις, οὐχὶ συμπαρατεθειμέ-

νας, ἀλλ' εἰσχωρούσας ἀδιαχωρίστως εἰς ἀλλήλας, καταστάσεις αἰτινες δὲν εἶνε μεγέθη, ἀλλ' ἐντάσεις, ποιότητες οὐχὶ ποσότητες. Ἡ «διάρκεια» καθὸ ἀδιαίρετος, ἀμέτρητος καὶ ἀτεμάχιστος, εἶνε ἀσύλληπτος ὑπὸ τῆς διανοίας, μόνον ἢ ἐνόρασις εἶνε ἱκανὴ νὰ τὴν συλλάβῃ. Τὸ ὅτι δὲ ἡ συνείδησις ἡμῶν συλλαμβάνει διὰ τῆς ἐνοράσεως τὴν «διάρκειαν» τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ «διαρκεῖν» αὐτῆς ταύτης τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Συνείδησις εἶνε τὸ ἐ γ ώ. Τὴν ἐνόρασιν θὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἐνστικτον.

Ἡ «χρόνος—διάρκεια» τοῦ Bergson εἶνε προφανῶς ὑπόθεσις καθαρῶς ὑποκειμενικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ, δοθέντος ὅτι αἱ ψυχολογικαὶ καταστάσεις καὶ τὸ κατ' ἄτομον ἐσωτερικὸν ψυχικὸν γίνεσθαι εἶνε μοναδικά. Ὁ «χρόνος» ὅμως, ὡς τοιοῦτος, δὲν εἶνε ζήτημα ἀτομικόν, οὔτε ταυτόσημος μὲ τὴν «διάρκειαν», ὑπὸ τὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ ἐννοίαν. «Ἡ σχέσις τῆς «διαρκείας» μὲ τὸν χρόνον εἶνε μόνον ἕμμεσος» λέγει ὁ Bergson. «Ἡ «διάρκεια» ἀποτελεῖ μίαν ὁργανωμένην, ἑτερογενῆ συναίσθησιν ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν μιᾶς μὲ τὴν διάρρρυσιν τοῦ χρόνου συνδεομένης καταστάσεως. Ἡ σχέσις τῆς «διαρκείας» μὲ τὸν χρόνον εἶνε μόνον ἕμμεσος». Ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖ τὴν «διάρκειαν» ὁ Bergson «ἀλληλεπίδρασιν ψυχικῶν στοιχείων, καθ' ἣν τὰ ἀλλεπάλληλα συναισθήματά μας ἀλληλοτήκονται», διὸ καὶ συγκρίνει ταύτην μὲ τὴν (endosmose). Ἡ «συνείδησις—διάρκεια» ἀποτελεῖται ἐκ «καταστάσεων» εἰσχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας καὶ παριστωσῶν ἐντάσεις. Ὄταν γίνεται λόγος ὅμως περὶ «καταστάσεων», μὲ οἵανδήποτε πυκνότητα καὶ ὁσμωτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἂν ἀλληλοεἰσχωροῦν αὐταί, δὲν παύουν ἀπὸ τοῦ ν' ἀποτελοῦν αὐτοτελεῖς «μονάδας, ἔστω καὶ ἐλαχίστης χρονικῆς διάρκειας». Ἡ «διάρκεια», τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ὁ Bergson ὡς «πνευματικὴν πραγματικότητα», δὲν μεταβάλλεται ποσοτικῶς, ἀλλὰ ποιοτικῶς μόνον. Εἰς τὴν «δημιουργὸν διάρκειαν» ἀποδίδει οὗτος καὶ τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ὁποῖον παραδέχεται ὡς ἡμιντετερμινιστικόν. «On analyse, en effet, une chose, mais non pas un progrès ? on décompose de l'étendue mais non pas de la durée.. toute définition de la liberté donnera raison au déterminisme» (Données immédiates de la Conscience p. 167, Alcan, Paris).

Ἡ οὕτως νοουμένη «διάρκεια» μεταφέρεται καὶ ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς Ζωῆς, τοῦ ἑτέρου σκέλους τῆς θεωρίας τοῦ Bergson. Καὶ ἡ Ζωὴ δὲν εἶνε ποσότης ὁμοιογενῆς ἀλλ' ἑτερογενῆς ποιότης, συνέχεια, ἀλληλοδιείσδυσις, ὅους ἀνεπανάληπτος καὶ νεογόνος—

καθαρά διάρκεια — και πηγή τῆς συνειδήσεως.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι συνδέει ἀναποσπástως ὁ Bergson τὰς ιδέας τῆς «διαρκείας», τῆς «ζωϊκῆς ὀρμῆς» καὶ τῆς «συνειδήσεως». Τὴν Ζωὴν ἀντιλαμβάνεται οὕτως ὡς κίνητρον (*poussée, mouvement initial*), ὡς ἐνεργεῖαν καὶ ὥθησιν ἰδιοτελῶς χρησιμοποιουμένην ὑπὸ τῶν φορέων αὐτῆς καὶ ἀνεξάρτητον ἐξ αὐτῶν «*chaque individu ne retient de l'impulsion globale de la vie qu'un certain élan et tend à utiliser cette énergie dans son intérêt propre*». (*Evolution Créatrice* p. 292, Alcan, Paris 26e éd.). «*Le mouvement d'un courant est distinct de ce qu'il traverse...*» Ἡ «ζωϊκὴ ὀρμὴ» τοῦ Bergson εἶνε ἀρχὴ ὑπερμηχανιστικὴ καὶ ὑπερδιανοητικὴ, ἐξελισσομένη καὶ δημιουργοῦσα ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ, μὴ δυναμένη νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπὸ τῆς διανοίας. Ἡ οὐσία τῆς ζωῆς, τὸ πραγματικόν, ὅπερ εἶνε ἡ ἀδιάλειπτος καὶ συνεχὴς κίνησις καὶ μεταβολή, τὸ ἐν τῇ πραγματικῇ διαρκείᾳ ἀέναον γίνεσθαι, διαφεύγει τὴν διάνοιαν. Αἱ στατικαὶ καὶ ἀναλλοίωτοι, αἱ πάγια ἀπόψεις τῆς διανοίας ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ ἔοῦ τῆς πραγματικότητος, αἱ μόνον ὅλως τετελεσμένα εἰκονίζουσαι, ὅσονδήποτε καὶ ἂν τὰς συμπαραθέσῃ τις ἐν διαδοχῇ, ἀδυνατοῦν νὰ δώσουν ζωντανὴν ἀναπαράστασιν τοῦ ῥοϊκοῦ γίνεσθαι. Ὅπως ἡ «διαρκεία» οὕτω πῶς καὶ ἡ «ζωϊκὴ ὀρμὴ» περιέχει ἐν καταστάσει ἀλληλοεισχωρήσεως διαφόρους τάσεις συμπληρωματικὰς ἀλλήλων. Ἡ Ζωὴ ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας ὡς τάσις βαθμιαίας συλλογῆς καὶ ἀποθηκεύσεως ἐνεργείας ὑπὸ μορφήν ἄνθρακος καὶ καταναλώσεως αὐτῆς πρὸς παραγωγὴν κινήσεως ἐν τῷ διαστήματι. Ἡ Συνείδησις, ὁ ἕτερος κλάδος τῆς «ζωϊκῆς ὀρμῆς», ἐδικρανώθη εἰς ἐνστικτον καὶ εἰς διάνοιαν. Ἡ διάνοια εἶνε ἀνίσχυρος νὰ μᾶς παράσχῃ τὴν γνησίαν καὶ ἀληθῆ ιδέαν τοῦ πραγματικοῦ Ἡ ἀρχαιότεν φιλοσοφία μέχρι σήμερον ἐπλανήθη στηρίζασα ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ μόνῃς τὰς ἐλπίδας τῆς, πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς. Τὸ ἀποκλειστικὸν ἔργον τῆς διανοίας εἶνε νὰ προπαρασκευάζῃ καὶ ἐκτείνῃ τὴν δρᾶσιν ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀψύχου ὕλης. Ἡ διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν ἐξελικτικὴν κίνησιν τῆς ζωῆς. Τὴν οὐσίαν τῆς πραγματικότητος δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ συλλάβωμεν διὰ τοῦ ἐνστικτου. Τὸ ἐνστικτον, τὸ ὁποῖον δύναται εἰς ἐξαιρετικὰς τινὰς περιστάσεις νὰ διαλογισθῇ, θὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐνόρασιν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει τὸ ἐνστικτον ἀναδιπλούμενον ἐφ' ἑαυτοῦ, ἀποβαῖνον ἀνιδιοτελές, ἀνα-

στρεφόμενον ἐπὶ τῆς φορᾶς του, ἥτις εἶνε αὐτὴ αὐτὴ ἢ φορὰ τῆς ζωῆς, ὄριπτον οὕτως εἰπεῖν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀποκτοῦν συνείδησιν ἑαυτοῦ. (Δηλαδή διὰ τῆς ἀνακλάσεως. reflexion, ἥτις δὲν εἶνε ἄλλο τι ἢ αὐτὴ αὐτὴ ἢ σκέψις).

Περὶ πνεύματος—συνειδήσεως ἀναφέρει ὁ Bergson, ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ μόνον πραγματικὸν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ ὕλη δὲν εἶνε εἰμὴ πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως. Ἡ ζωὴ εἶνε τὸ πνεῦμα—συνείδησις ὄριπτόμενον ἀνὰ μέσον τῆς ὕλης μὲ τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, ὅπως καταγκήση τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης, ἀποσείσῃ τὸν ζυγὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἐξελιχθῆ δημιουργικῶς ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ. Σύμπαν καὶ Θεὸς εἶνε διὰ τὸν Bergson ταυτόσημα, ἀφοῦ τὸ Σύμπαν ἐμφαίνει τὰς αὐτὰς ιδιότητες, ἃς κέκτηται καὶ ὁ Θεός, πλεον τῆς τοῦ ἀενάου γίνεσθαι ἐν τῇ «διαρκείᾳ», ἣν μᾶς δίδει ἡ ἐνόρασις, καὶ τὴν ὁποίαν συμερίζεται τοῦτο μὲ τὸν Θεόν. (Ἐκ τοῦ προλόγου καὶ τῆς μεταφρ. τοῦ κ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου).

Βεβαιοῖ λοιπὸν ἐνταῦθα ὁ Bergson, ὅτι τὸ ἔνστικτον «διαλογίζεται» καὶ οὐ ἡ ὕλη εἶνε πνεῦμα ἐν καταστάσει χαλαρώσεως. Τὰ σημεῖα ταῦτα εἶνε σπουδαῖα, διότι θὰ μᾶς χρησιμεύσουν ὅπως ἐννοήσωμεν καλλίτερον τὰς ἀντιφατικὰς θέσεις καὶ τὴν ὕλιστικὴν τάσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson, ἥτις ἐμφανίζεται ὡς συμβιβασμὸς ὕλιστικοῦ ῥωμαντισμοῦ καὶ ψυχολογισμοῦ.

Ἴδου πῶς ἀντιλαμβάνεται λ.χ. ὁ Bergson τὴν «ἀντιληπτικότητα» τῆς ὕλης, ἀπαντῶν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ τιθέμενον ἐρώτημα ἐν τῷ ἔργῳ του «Ἦλη καὶ Μνήμη». Τί εἶνε ἀντίληψις; «Προέκτασις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἰκανότητος ἐρεθισμοῦ, τῆς ἐρεθιστικότητος, ἃς εἴπωμεν, οὐ μόνον τῶν ἐμψύχων ὄντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀψύχου ὕλης, ἀντιδρώσης εἰς τὰς ἔξωθεν ἐπιδράσεις. Ἡ ἀντίδρασις τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἢ ἐρεθιστικότης τῶν ἐνοργάνων ὄντων, ἀπαντῶσα εἰς τὰ ὑποτυπωδέστατα πρωτοπλασμακᾶ κύτταρα, καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν ἀνωτέρω ὄντων εἶνε τῆς αὐτῆς φύσεως. Πάντα τὰ σώματα ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα, δρῶσι καὶ ἀντιδρῶσι ἐπ' ἀλλήλων, δηλαδή αἰσθάνονται, ἀντιλαμβάνονται ἀλληλα...» Καὶ προχωρῶν κάμει μὲν διάκρισιν ὁ Bergson μεταξὺ τῆς ἐρεθιστικότητος ἀψύχων καὶ ἐμψύχων, ἀλλὰ «ἡ φύσις» τῆς ἐρεθιστικότητος καὶ τῆς ἀντιλήψεως παραμένει ὡς εἶδομεν, παρ' ἀμφοτέροις ἢ αὐτῇ, καὶ αὐτὸ ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν ἔρευναν.

Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Bergson ἐπωφελήθη τῆς ἐκάστοτε εὐκαιρίας τῶν πρὸς διασαφήνισιν πολλῶν σκοτεινῶν καὶ ἀντι-

πρατικῶν σημείων τῆς φιλοσοφίας του, δοθεισῶν διαλέξεων, ὅπως μὲ τὴν γνωστὴν ἐλαστικότητα τοῦ πνεύματός του προβῆ εἰς ἀναλόγους συμβιβασμούς. Οὕτω ἡ ἑυστότης τῶν θέσεών του ἐξικνεῖτο μέχρι τῆς παραδοξολογίας.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson εἶχεν ἐμφανισθεῖ ὡς ἀντιεραστικὸν κίνημα κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του κυριαρχησασῶν δοξασιῶν τῆς σχολῆς τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας, ἣτις ἠτένιζε τὴν συνείδησιν ὡς ἀποτελουμένην ἐκ συνειρμοῦ καὶ ἀλληλουχίας διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων παραστάσεων, διαφερουσῶν ἐξωτερικῶς καὶ ποσοτικῶς, συνεπῶς δὲ μετρησίμων ἐπιστημονικῶς, ἀφοῦ εἶνε ἀλληλέγγυοι τῶν ἐγκεφαλικῶν καὶ ὀργανικῶν ἐν γένει καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπεκτείνονται εἰς ἀναλόγους μετρησίμους κινήσεις ἐν τῷ διαστήματι.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πλήρως ὁ ψυχολογιστικὸς χαρακτήρ τῆς ὅλης φιλοσοφίας τοῦ Bergson, ἀφοῦ ὁ προορισμὸς τῆς ἦτο νὰ ἀντικρούσῃ μίαν καθαρῶς ψυχολογικὴν θεωρίαν καὶ οὐχὶ φιλοσοφικὴν.

Δὲν ἀποτελεῖ πλέον ἀντικείμενον συζητήσεως ὅτι ἡ μεταβολὴ ποσότητος εἶνε ταυτόσημος μὲ τὴν ποιοτικὴν ἀλλαγὴν. Τὸ γεγονός τοῦτο ὑπεχρεώθη μὲν νὰ παραδεχθῆ ὁ Bergson, διὸ καὶ ἐφρόντισε νὰ ἀναθεωρήσῃ τὰς θέσεις τοῦ «Δοκιμίου ἐπὶ τῶν ἀμέσων δεδομένων τῆς Συνειδήσεως» εἰς τὸ ἀκολουθῆσαν ἔργον του «Υλὴ καὶ Μνήμη». Ἡ ἀναθεώρησις του ὅμως αὕτη ἔσχε χαρακτῆρα ἡμιμέτρου, ἀφοῦ δὲν ἀπεφάσισεν ὁ Bergson νὰ ἐξαγάγῃ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματα, ἀποκρούων τὸ πρῶτον φιλοσόφημά του καὶ ἀποδεχόμενος ὡς ὀρθὰς τὰς μεθόδους τῆς «μετρούσεως» καὶ τοῦ «τεμαχισμοῦ», ἅς ἐφαρμόζει ἡ ἐπιστήμη, δοθέντος ὅτι ἡ ποικιλία τῆς «ποσοτικῆς ἐνότητος» ἀπεδείχθη πλέον ὡς ταυτόσημος μὲ τὴν «ποιοτικὴν πολλαπλότητα».

Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Bergson παρουσιάζει χαρακτῆρα ἀληθῶς πρωτότυπον. Τὸ βῆρος τῶν ἐπιχειρημάτων ἀντικαθιστᾷ ἐν αὐτῷ ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ συναρπάζουσα διατύπωσις τοῦ ἀμέσως ἀντιληπτοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ζωντανότης τῶν εἰκόνων, ἡ σπανία γλαυροῦ τῆς γλώσσης, τὴν ὁποῖαν χειρίζεται μετὰ ζηλευτῆς χάριτος. Εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα προτερήματα τοῦ ἔφους, εἰς τὴν ἀμεσότητα τῆς συλλήψεως καὶ τὴν πλαστικότητα τῶν ἐκτιθεμένων σκέψεων ὀφείλεται ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς φιλοσοφίας ταύτης καὶ ἡ πρόθυμος προσδοχὴ αὐτῆς παρὰ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ—ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ «ἀμέσου» (*Données immédiates*), τοῦ «πηγαίου» καὶ «αὐθόρμητου» τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς, τῶν τόσης ἐκτιμήσεως

χαιρουσῶν παρ' ἡμῖν σήμερον ἐνστικτωδῶν ἀρετῶν, περὶ τῶν ὁποίων καίτοι μόνον σκοτεινὰς καὶ ἀκαθορίστους παραστάσεις δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, τὰς προτιμῶμεν μολαταῦτα ἔναντι τῆς σαφηνείας καὶ φαινότητος τοῦ λόγου. Ἐν τούτοις ἡ «πηγαιότης» δύναται νὰ ποικίλλῃ μεγάλως, διαβαθμιζομένη ἀναλόγως τοῦ ἐπιπέδου τῆς ψυχικότητος καὶ πνευματικότητος τῆς «πηγῆς» ἐξ ἧς αὕτη ἀναβλίσκει. Δοθέντος δὲ ὅτι ἡ διαβάθμισις τῆς «πηγαιότητος» κατέρχεται μέχρι τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἀγροίκου, ἡ ἀξία τοῦ «πηγαίου» εἶνε κατὰ τὸ πολὺ προβληματικόν.

Ὁ Bergson ὅταν ταυτίζει καὶ ἀφομοιεῖ λ. γ. τὸ οὐσιαστικὸν μὲ τὸ ἐπίθετον καὶ μὲ τὸ ῥῆμα καὶ ἐξουδετερεῖ διαφορὰς ἐκεῖ ἔνθα αὐτὰ ἐπιτακτικῶς ἐκδηλοῦνται, ἵνα δημιουργήσῃ ἀντ' αὐτῶν ἄλλας, τεχνητάς, ἐκεῖ ἔνθα τὸ κρίνει σκόπιμον, δὲν δοκιμάζει οὐδεμίαν δυσκολίαν ἢ τύψιν. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ποθουμένην πλαστικότητα εἰς τὰς ἀπόψεις του, προβαίνει εἰς τὴν ἐνατένισιν τῶν ἀντικειμένων του ὑπὸ διττὴν ἔννοιαν—τὴν τοῦ ἐξησκημένου θεωρητικοῦ καὶ τὴν τοῦ κοινοῦ θνητοῦ, χρωματίζων ἐκάστοτε ἐντόνως τὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων διαφορὰν. Οὕτω ἐμποιεῖ ἢ κατὰ κανόνα ἐφαρμοζομένη λεπτολόγος τριχοτομία τῶν λεπτομερειῶν μίαν ἀσυνήθη ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἄδαῆ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν κατὰ προτίμησιν στόχον τοῦ Bergson. Εἰς τὸν ἐξησκημένον εἰς τὴν ἀναλυτικὴν θεωρησιν τῶν πραγμάτων εἰδικόν, ἡ ἐξεζητημένη ἐπιχειρηματολογία του τοῦναντίον οὐδεμίαν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς σκοπιμότητος τῆς διατυπώσεως ἐξικνεῖται ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Bergson εἰς τὰ ὅρια τῆς μαγείας ! Χάρις εἰς τὴν εἰδικότητά του ταύτην κατορθώνει, ὅταν ὁμιλεῖ λ. γ. περὶ ἐνστίκτου καὶ διανοίας, νὰ θέτῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θεωρίας του στοιχεῖα παντελῶς ἀσυμβίβαστα, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι εἶνε ταῦτα «συμφυῆ καὶ ἐναλλασσόμενα». Ἴδου πῶς ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Bergson ἐν προκειμένῳ : «...Εἰς ἀντιστάθμισμα ὁ τρόπος οὗτος δὲν θὰ μᾶς δώσῃ διάνοιαν ἐν γένει ἢ ἐνστικτον ἐν γένει ἀλλὰ τὸν μέσον ὅρον, ὑπὲρ καὶ ὑπὸ τὸν ὁποῖον ταλαντεύονται διαρκῶς ἀμφότερα. Διὰ τοῦτο δὲν ὀφείλει τις νὰ ἴδῃ εἰς ὅ,τι θ' ἀκολουθήσῃ παρὰ ἐν σχηματικὸν σχέδιον, ἔνθα τὰ ἀντίστοιχα περιγράμματα τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἐνστίκτου θὰ εἶνε περισσότερον τοῦ δεόντος ἐκσεσημασμένα καὶ ἔνθα παρημελήσαμεν τὴν χρωμάτωσιν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἀκαθοριστίας ἐκατέρου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀμοιβαίας καταπατήσεως ἐν ταυτῷ. Ἐπὶ ἀντικειμένου τοσοῦτον σκοτεινοῦ θὰ ἦτο πολὺ νὰ

ζητείται περισσότερο φῶς...» Ἀλλαχοῦ, σημειωτέον, διάνοια καὶ ἔνστικτον χαρακτηρίζονται ὡς «ἔχοντα φύσιν ὀριζικῶς διάφορον». Ἐν κατακλείδι διατυπεῖ ὁ Bergson τὴν ἄποψιν ὅτι «διάνοια καὶ ἔνστικτον παριστῶσι δύο διαφόρους, ἀλλ' ἐξ ἴσου προσφνεῖς λύσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προβλήματος» (Δημιουργὸς Ἐξέλιξις, μετάφρασις κ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου). Εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν ἀτενίζει ὁ Bergson τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἔνστικτον ὡς «τάσεις» ἀπλῶς καὶ «οὐχὶ ὡς πράγματα τετελεσμένα». Ἐνταῦθα εἶνε πλεόν ἀπαραγνώριστος ἡ ρωμαντικὴ τάσις πρὸς διάλυσιν πάσης ἐννοιολογικῆς μορφῆς. Ἐκεῖ ὅπου ὁμιλεῖ ὁ Bergson πλεόν συγκεκριμένως, τονίζει ὅτι «ἐνόρασις καὶ διάνοια παριστῶσι δύο ἀντιθέτους κατευθύνσεις συνειδητῆς ἐργασίας : ἡ ἐνόρασις βαίνει ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ζωῆς, ἡ διάνοια ἀντιστρόφως κανονίζεται ἐπὶ τῆς κινήσεως τῆς ὕλης».

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ «ζωϊκῆς ὁρμῆς» θεωρίας του, δὲν διστάζει ὁ Bergson νὰ προσφύγη εἰς σκοτεινὰς μεταφυσικὰς ἀπόψεις περὶ αὐθορμητισμοῦ, καὶ εἰς παραδείγματα ἀναφερόμενα εἰς ἅλυστα ἔτι προβλήματα τῆς βιολογίας, ὡς εἶνε ἡ περίπτωσις τῆς διαμορφώσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ. ἦτις, οὔτε διὰ τῆς κληρονομικότητος ἐξηγεῖται οὔτε διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελέξεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος, οὔτε διὰ τῆς ἐπιλογῆς.

Τὸ ὅλον σύστημα κορυφοῦται εἰς τὴν θεωρίαν τῆς «διαρκείας», ἣν χαρακτηρίζει ὁ Bergson ὡς «χρόνον-ἐφεύρεσιν» καὶ «ἄλυσον ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους», ἦτις εἶναι ἀσύλληπτος διὰ τῶν μέσων τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης. Τὴν διάρκειαν συλλαμβάνει ἡ «ἐνόρασις» intuition, ἦτις πηγάζει ἐκ τοῦ ἔνστικτου. Ἀπὸ τὸ ἔνστικτον προσδοκᾷ ὁ Bergson τὸ ὕψιστον φωτοβόλημα τῆς πραγματικῆς γνώσεως. Ἡ κατευθυντήριος τῆς κινήσεως τῆς συνειδήσεως ἐνοποιουμένη διὰ τοῦ ἔνστικτώδους ἐνοραματισμοῦ μετὰ τὴν κατευθυντήριον τῆς κινήσεως τῆς ζωῆς θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῆς κινήσεως τῆς φύσεως, τῆς ζωῆς, καὶ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως. Ἐντεῦθεν ἐξάγεται, ὅτι διακρίνει ὁ Bergson δύο ὀριζικῶς διαφόρους κινήσεις : μίαν ζωϊκοβιολογικὴν, καὶ μίαν διανοητικὴν, αἵτινες διατελοῦν κεχωρισμέναι, ἢ εὐρίσκονται ἐπὶ διαφόρων ἐπιπέδων, ἢ δὲ ἔνωσις των πρόκειται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τοῦ μέσου τῆς «ἐνοράσεως». Ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὰ φῶτα τοῦ ἔνστικτου ἐπιτυγχάνεται καλλίτερον διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐμπειρίας. Τὸ ἔνστικτον καὶ ἐνόρασις θὰ μᾶς ἀπεκάλυπτον διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ τὴν πραγματικότητα, ἣν ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἐν χρήσει μέσων

τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης δὲν κατόρθωσεν ἀκόμη μέχρι τοῦδε νὰ ἐγγίση.

Ἡ θεωρία τῆς «διαρκείας» τοῦ Bergson εἶνε ὑπόθεσις καθαρῶς ψυχολογική. Αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις κατέχουν ὡς γνωστὸν θέσιν ὑποδεεστέραν τῶν πνευματικῶν, τὸ δὲ φαινόμενον τῆς ζωῆς λαμβάνει μίαν θέσιν μυστικιστικὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ του, ἐπιδεκτικὴν μόνον ὑλοζωϊστικῆς καὶ βιολογικῆς ἐρμηνείας. Τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα εἶνε καὶ τὰ βασικά, τὰ ἀντιπαρέρχεται τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Bergson. Ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ, πεπροικισμένη μετὰ τὴν ἰδιότητα νὰ δημιουργῇ ἰδικὰς τῆς πραγματικότητος, μὴ ἀντεχούσας εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ πνεύματος, ῥέπει πρὸς τὴν μονομέρειαν. Θὰ ἦτο ἄρα παράτολμον, ἂν ὠρισμέναι ψυχικαὶ πραγματικότητες ἐγένοντο δεκταὶ ὡς ἀντικειμενικῶς ἔγκυροι καὶ ἐπιστημονικῶς προσδιορίσιμοι. Ἡ Μπερξόνειος «ἐνόρασις» λοιπόν, διὰ τῆς ὁποίας συλλαμβάνεται ἡ «διάρκεια» λόγῳ τῆς συστάσεώς της, δὲν εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ «πνεῦμα», ὅπως βεβαιοῖ ὁ Bergson. Τὸ γνήσιον πνεῦμα δὲν ἐμφανίζεται «στιγμιαίως καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὡς ἔλλαμψις, ἵνα φωτίσῃ τὸ ἀντικείμενόν του», ἀλλ' ἐκδηλοῦται ὡς μόνιμος καὶ διαρκὴς ὄντοτης καὶ πῆ γ ἡ πάσης ἐνοράσεως. Μιὰ ἐκ τῶν πολλῶν ἀντιφάσεων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Bergson εἶναι καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ἀφ' ἑνός, ὅτι οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ τις νὰ φθάσῃ ἐκ τῆς διανοίας εἰς τὴν ἐνόρασιν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι προαπαιτεῖται ἐπιστημονικὴ μόρφωσις διὰ τὴν ἐνόρασιν, ἣτις μόρφωσις εἶνε ὑπόθεσις ἀποκλειστικῶς τῆς διανοίας.

Μόνον διὰ τῆς ἐνστικτώδους, ἀμέσου καὶ συνοπτικῆς ἐνατενίσεως τῶν ἐν ἀδιαπτῶτι κινήσει καὶ διαρροῇ τελούντων πραγμάτων καὶ φαινομένων τοῦ κόσμου καὶ χάρις εἰς τὴν ἐνοραματικὴν τοποθέτησιν ἡμῶν ἐντὸς τοῦ ῥοῦ αὐτῶν, καθίσταται δυνατὴ ἡ γνῶσις τῆς πραγματικότητος. Προϋπόθεσις τοῦ τοιούτου ὅμως εἶναι ἡ ἄρνησις καὶ διάλυσις παντὸς ὅ,τι ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ καὶ γνωρίσῃ μέχρι τοῦδε ἡ ἀνθρώπινη διάνοια διὰ τῶν μεθόδων τοῦ λογικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπιστήμη προῆλθε καὶ αὐτὴ κατὰ τὴν ἰδίαν λογικὴν συνέπειαν, ὅπως προῆλθε καὶ ἡ «συνείδησις» τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας, δηλαδὴ ἐκ τῆς ἐπαφῆς τῆς ἀνθρώπινης νοήσεως μετὰ τὴν ἕλην καὶ τὴν φύσιν. Ἄρα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐπιστήμης ὀφείλεται εἰς τὰς ἰδίας ἀρχάς, αἵτινες ἐδημιούργησαν τὴν διάνοιαν. Ἡ ἐπιστήμη διεπίστωσε λοιπόν ὅτι ἡ φύσις ἵνα ὑπάρξῃ καὶ δράσῃ, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πολλότητος καὶ ὅτι οὐδὲν τὸ συνεχὲς καὶ ἄτμητον συναντᾶται ἐν αὐτῇ. Πᾶν ὅ,τι εὐρί-

σκειται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου μας, ἅπασα ἡ ὕλη καὶ ἡ ζωὴ συναρτῶνται ἐξ αὐτοτελῶν μονάδων καὶ ἐκ πολλότητος, ἡ δὲ ὑποδιαίρεσις τῆς μονάδος ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐρευνῶσαν διάνοιαν ὑπὸ μορφὴν μορίων καὶ ἀτόμων, τὰ ὅποια διατελοῦν εἰς καθωρισμένην ἁρμονίαν καὶ σχέσιν μεταξύ των. Ἐντεῦθεν ὠδηγήθη ἡ ἐπιστήμη, ὅπως ἐγκαινιάσῃ τὰς προσπάθειάς της, πρὸς διερεύνησιν τῆς ὕλης, ἀρχομένη ἐκ τῶν μικροτάτων συστατικῶν αὐτῆς, ἵνα βαθμηδὸν προχωρήσῃ εἰς τὴν χημικὴν καὶ κυτταρικὴν κατάταξιν τῶν ἀνοργάνων καὶ ἐνοργάνων, ἵνα καταλήξῃ εἰς μίαν ἰδέαν ἐνότητος καὶ γενικωτέραν σύλληψιν τοῦ ἀπείρου τῆς δημιουργίας. Ἡ βαρεία μορφὴ ἄρα, ἦν ἡ Μπερξάνειος φιλοσοφία προσάπτει εἰς τὴν ἐπιστήμην, διότι ἐβάδισεν αὕτη τὴν ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὑποδειχθεῖσαν ὁδόν, καὶ ἦτις ἀπεδείχθη ὡς ἡ πλέον πρόσφορος, δικαιολογεῖται ἐκ μόνου τοῦ λόγου, ὅτι ἐρμηνεύει αὕτη τὸν χρονικὸν παράγοντα ὑποκειμενικῶς καὶ μονομερῶς, καθὼς λαμβάνεται οὗτος, οὐχὶ ὡς χρόνος-πορεία, ἀλλ' ὡς «χρόνος-διάρκεια» καὶ «χρόνος-ἐφεύρεσις». Μεταφέρων δηλαδὴ ὁ Bergson τὸ ψυχικὸν συναίσθημα, τὸ ὅποιον γεννᾶται ἐκ τῆς ἀμέσου ὑποκειμενικῆς-αἰσθητικῆς διεισδύσεως εἰς τὸν συνεχῶς διαρρέοντα χρόνον, «ἐφευρίσκει» πράγματι ἓνα «χρόνον-διάρκειαν», τὸν ὅποιον ἀφοῦ ἀντικειμενοποιήσῃ, τὸν ἀντιτάσσει πρὸς τὸν μαθηματικὸν χρόνον-πορείαν τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ Καντίου μᾶς ἔδειξεν ὅτι ὁ χρόνος εἶνε ἡ ἑτέρα τῶν μορφῶν, δι' ὧν πραγματοποιοῦνται ὑπὸ τῆς διανοίας αἱ παραστάσεις. Πέραν τῆς ἀπολύτου ταύτης συλλήψεως τοῦ χρόνου, ὑπάρχει ὁ μαθηματικὸς χρόνος-πορεία. Ἡ ὑποκειμενικὴ-ψυχολογικὴ «διάρκεια» τοῦναντίον σύγκεται ἐκ δύο διαφόρων στοιχείων: τοῦ χρόνου-πορείας καὶ τῆς αἰσθητικῆς διαδρομῆς τοῦ χρόνου-πορείας. Ἡ σύνθετος αὕτη «διάρκεια» εἶνε ἡ ἐφεύρεσις τοῦ Bergson, διὸ καὶ τὴν ἀποκαλεῖ «χρόνον-ἐφεύρεσιν». Ἡ ψυχολογικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ «διάρκεια» παρουσιάζεται ὑπὸ τόσας μορφάς, μὲ ὅσα εἴδη ὑποκειμενικῶν συναισθημάτων θὰ ἦτο δυνατόν αὕτη νὰ συνενωθῇ. Οὕτω εἰδικευομένη ἡ «διάρκεια», θὰ ἦδύνατο νὰ προσλάβῃ τὸν χαρακτηρισμὸν καὶ νὰ νοηθῇ ὡς χρόνος-βίωσις, χρόνος-κίνησις, χρόνος-εὐτυχία, χρόνος-φόβος, χρόνος-λύπη, χρόνος-νεότης, χρόνος-ἀνύψωσις, χρόνος-κατάπτωσις, χρόνος-ἐξέλιξις κ. ο. κ. Συνοπτικῶς δὲ λαμβανομένη ἡ ποικιλότροπος αὕτη ψυχοσυνθετικὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου-πορείας ἀποτελεῖ τὴν Μπερξόνειον «διάρκειαν», ἢ «χρόνον-ἐφεύρεσιν». Τότε ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀπλοῦ «χρόνου» ἢ χρόνου-πορείας

α ἴ ρ ε τ α ι κατ' οὐσίαν, καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἔρχεται μία σύνθετος ψυχολογική ποιοτικὴ.

Διὰ τὴν προσδῶσθαι λοιπὸν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Bergson μεγαλύτερον κῦρος, κατέφυγεν εἰς τὴν στήριξιν αὐτῆς ἐπὶ μιᾷ θεμελιώδους φιλοσοφικῆς ἐννοίας. Οὕτω ἐνήλλαξε τὴν ὑποκειμενικὴν καὶ ψυχολογικὴν ἰδέαν τῆς «διαρκείας» τοῦ μὲ τὴν ἀπόλυτον ἐννοίαν τοῦ ΧΡΟΝΟΥ. Τὴν οὕτως συληφθεῖσαν ἐννοίαν τῆς εἰς ΧΡΟΝΟΝ μεταφρασθείσης «διαρκείας», συνεδύασεν ὁ Bergson εἰς μίαν τρισύνθετον πλέον ἐννοίαν τοῦ «χρόνου»—ἐξελίξεως, διὰ τοῦ ὁποίου πειρᾶται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἀντικειμενικῶς τὸ φαινόμενον τοῦ ἐν τῷ καθαρῷ χρόνῳ διαρρέοντος γίνεσθαι. Εἰς τοιαύτης ὑφῆς «χρόνος», ὁ ὁποῖος σχετίζεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον μὲ μίαν ὑποκειμενικὴν ἀντίληψιν τοῦ ψυχικοῦ γίνεσθαι ἀντιτάσσεται πρὸς τὸν μαθηματικὸν χρόνον τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τοῦ Bergson. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστήμη ἠναγκάσθη νὰ τυποποιήσῃ τὸν χρονικὸν παράγοντα, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐξελικτικὴν ἐπίδρασιν, εὐρεθεῖσα πρὸ τοῦ ὄντως δυσυποτάκτου τῶν προβλημάτων τῆς φύσεως καὶ χάριν τῆς ἀπαραιτήτου συστηματοποιήσεως τῆς ἐρεῦνης.

Ἡ «διάρκεια» ἢ «χρόνος—ἐφεύρεσις» εἶνε κατὰ τὸν Bergson:— ἡ ἀνεπανάληπτος ἐπαλληλία ἐν τῷ χρόνῳ στιγμῶν—καταστάσεων τῆς ψυχῆς. Διὰ τῆς «διαρκείας» βιοῦ τὸ πνεῦμα ἐνοραματικὴν ζωὴν, ἡ δὲ ἐκ ταύτης γνῶσις τοῦ γίνεται φιλοσοφικὴ ἐνόρασις. Ἡ ἐνόρασις εἶνε ἡ γνῶσις ὅταν ἡ ζωὴ εἶνε ἐν συνεχεῖ γίνεσθαι ἐν τῇ διαρκείᾳ, ἐπιδέχεται δὲ πολλοὺς βαθμοὺς ἐντάσεως.—«Ἡ ψυχολογικὴ ζωὴ μας, λέγει, μᾶς εἶνέ τι τὸ δεδομένον ὡς ποιοτικὴ πολλαπλότης καταστάσεων, αἵτινες ἀλληλοεισδύουσαι ἀποτελοῦν μίαν ποικίλλουσαν ἐντασιν». Εἶνε ἄξιον προσοχῆς ὅτι διὰ τῆς «διαρκείας» τοῦ ἀντικαθιστᾶ κατ' οὐσίαν ὁ Bergson καὶ τὴν παραδεδομένην ἰδέαν τοῦ χώρου, ἀφοῦ νοεῖ οὗτος ὡς χῶρον, πᾶν ὅ,τι εἶνε «ὁμογενὲς» καὶ ἐμφαίνει ποσότητα ἢ γεωμετρικὴν ἔκτασιν. Ὁμιλῶν περὶ τῆς «Κινήσεως» χαρακτηρίζει τὸν χῶρον, ὡς «πρόοδον» ὠργανωμένην ὡς ἡ «διάρκεια» καὶ ὡς μίαν πράξιν (acte) συνισταμένην ἐκ μιᾷ αἰσθήσεως ἐξωτερικῆς τοῦ διατρεχθέντος χώρου καὶ μιᾷ καθαρῶς ἐντατικῆς, τῆς κινητοποιήσεως. Διὰ τοῦτο κακῶς συγχέεται, λέγει, ἡ κίνησις μὲ τὸν χῶρον. Μᾶλλον πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ ἐνὸς εἴδους (endosmose). Ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς κινήσεως λαμβάνει ἡ «διάρκεια» τὴν μορφήν ἐνὸς ὁμογενοῦς τόπου, καὶ ὁ χρόνος προβάλλεται ἐν τῷ χώρῳ. Ὁ «χρόνος—διάρκεια» εἶνε κατὰ τὸν Bergson ταυτόσημος μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς δημιουργίας ἐν τῷ χώρῳ.

Δοθέντος ὅτι ἡ «ἐνόρασις» καταλογίζεται εἰς τὴν σφαίραν τοῦ «ἐνστίκτου», τιθέμεθα πρὸ ἐνὸς συγκροτήματος «ἐφευρέσεως—ἐνστίκτου», ὡς γνωσιολογικῆς πηγῆς, αὐστηρῶς διακρινομένης ἀπὸ τὴν νοούσαν διάνοιαν. Οὕτω ἐπαναπίπτομεν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Καντίου πρὸ πολλοῦ λυθὲν πρόβλημα τῆς νοήσεως, ὅπου κατεδείχθη τὸ ἀλληλεξάρτητον τῶν αἰσθαντικοδιανοητικῶν καὶ προεμπειρικῶν—ὑπερβατικῶν παραγόντων αὐτῆς. Ὁ Bergson ἐπιχειρεῖ τὴν σύλληψιν τῆς ἀντικειμενικῆς οὐσίας τῆς δημιουργίας διὰ τοῦ καθαρῶς ψυχολογικοῦ μέσου τῆς «διαρκείας» ; (se transposer immédiatement dans le flux de la durée des choses et saisir ainsi la connaissance intellectuelle telle qu' elle est. *Évolution Créatrice* p. 387. F. Alcan, Paris 26e éd).

Ἐν τῇ προσπάθειά του ὁ Bergson νὰ φθάσῃ τὸ «ἄφθαστον», δημιουργεῖ μίαν φιλοσοφίαν «ὑπερβαίνουσαν τὴν νόησιν», ὡς λέγει, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως, ἔκτος τῶν μέσων τῆς ψυχολογικῆς μεταφυσικῆς του καὶ τὴν θεωρίαν τῆς ζωῆς. Τὸ ὡς «ζωϊκὴ ὁρμὴ» λαμβανόμενον φαινόμενον τῆς ζωῆς δὲν ἐμφαίνει αὐτοτελές τι καὶ ἀνεξάρτητον μεταφυσικὸν στοιχεῖον, ἀφοῦ ὑπαρξίς ζωῆς, ἄνευ τῆς συμβολῆς ἑξωτερικῶν ὄρων, φυσικῶν, χημικῶν, φωτοχημικῶν, δὲν εἶνε νοητὴ. Τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς, ἐκκινουῦν θεωρητικῶς ἀπὸ τῆς σμικροτάτης μονάδος τῆς ὕλης, τοῦ ἀτόμου, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐγκλεισμένης ἠλεκτρομαγνητικῆς ἐνεργείας, καθὼς μαρτυροῦν ἀναμφιλέκτως αἱ ἐπ' αὐτῆς ἄστροφυσικαὶ ἐπιδράσεις, εἶνε ἀναπόσπαστον ἀπὸ τοὺς συντελεστιάς του. Ὁ Bergson ὅμως ἀπομονονῶν τὴν ζωὴν ἀπὸ τοὺς παράγοντας αὐτῆς, καὶ διασπῶν τὴν φυσικὴν αὐτῆς ἐνότητα, διαπράττει τὸ σφάλμα ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον δὲν παύει οὗτος νὰ ἐπιρρίπτῃ εἰς τὰς μεθόδους τῆς ἐπιστήμης, μεμφόμενος αὐτὴν διὰ τὸν τεμαχισμόν, ὃν ἐνεργεῖ, τῆς φυσικῆς ἐνότητος.

Ἡ «ζωϊκὴ ὁρμὴ» καὶ ἡ ψυχολογικὴ ποιότης τοῦ «χρόνου-διαρκείας» ἀποτελοῦν ἐν τούτοις θέσεις πλέον ἢ ἀνεπαρκεῖς διὰ τοὺς σκοπούς, οὓς ἐπιδιώκει ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson· δοθέντος ὅτι οὐδεμία οἰασδῆποτε πάντοτε ὑφῆς σύγχρονος φιλοσοφία εἶνε δυνατὸν νὰ εὐσταθήσῃ, τὴν σημερινὴν ἐπιστήμην, πολλῶ μᾶλλον δὲ ὅταν εὐρεθῇ ἀντιμέτωπος αὐτῶν.

Κατὰ τὸν Καρτέσιον ἐνόρασις εἶνε ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, δι᾿ ἧς συλλαμβάνει τοῦτο τὴν ἐννοιολογικὴν ἐνότητα πλειόνων καθαρῶν καὶ διακεκριμένων μεταξύ των παραστάσεων. Πᾶσα διείσδυσις, ἔστω καὶ ἀκαριαία, διὰ τοῦ πνευματικοῦ ὀφθαλμοῦ εἰς τὸ βαθύτερον νόημα

τῶν πραγμάτων, ἢ μιᾶς καταστάσεως, βιάσει τῆς κτηθείσης εὐρείας γνώσεως τῶν ταῦτα συνδρουσῶν σχέσεων καὶ ὄρων, δὲν ἀνήκει προφανῶς εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐνστίχτου.

Ὁ Bergson ἀτενίζει τὴν φύσιν ὡς ἐξελισσομένην φύσιν (*natura naturans*). Διὰ τῆς προσαρμογῆς τῶν ψυχικῶν καταστάσεων εἰς τὰς φάσεις τῆς ὑποκειμενικῶς νοουμένης κινήσεως τῆς φύσεως θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ σύλληψις τῆς πραγματικότητος. Ἡ «συνείδησις» διὰ μιᾶς ἀμέσου μεταθέσεώς της εἰς τὸν ὄρον τῆς «διαρκείας» τῶν πραγμάτων, θὰ κατώρθωνε γ' ἀναζήση τὸ γίνεσθαι. Ἡ νόησις γεννωμένη ἀφ' ἑαυτῆς θ' ἀπεσπᾶτο ἐκ τοῦ ὅλου τοῦ πνεύματος· ἡ διανοητικὴ γνῶσις θὰ ἐνεφανίζετο τότε αὐτοφυῆς, περιορισμένη μὲν ἀλλ' οὐχὶ σχετικὴ. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς «ἐνοράσεως», ἣτις εἶναι μία ἐνστικτός ἐνέργεια.

Καὶ δύναται μὲν νὰ γείνη δεκτόν, ὅτι ἐξ ὠρισμένων παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ὕλης καὶ τῆς βιολογικῆς ζωῆς δύνανται νὰ συλλαμβάνωνται ἀνάλογα νοήματα, ταῦτα ὅμως δὲν εἶνε προφανῶς «αὐτὸ τοῦτο πνεῦμα», ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Bergson, δοθέντος ὅτι ἡ τοιαύτη «ἐνόρασις» πηγάζει κατ' οὐσίαν ἐκ τῆς ὕλης διὰ μέσου τῆς ζωῆς διὸ καὶ ἡ ψυχοβιολογικὴ Μεταφυσικὴ τοῦ ἔχει ὑπόστασιν καθαρῶς ὑλιστικὴν. Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἐδέχετο τὴν Μπερξόνειον «ἐνόρασιν» ὡς «τὸ μόνον κριτήριον τῆς ἀληθείας», καὶ ἂν ἡ φιλοσοφία ἐδέχετο τὸ ἰδιότυπον Μπερξόνειον «πνεῦμα» ὡς «αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα», τὸ τοιοῦτον θὰ ἐσήμαινε τὴν αὐτοκαταδίκην ἀμφοτέρων. Τὸ πραγματικόν, τὸ ἔξω χρόνου καὶ τόπου νοούμενον πνεῦμα, οὐδαμοῦ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson συναντᾶται. **Μ ὅ γ ο ν τ ἡ ν μ ν ἡ μ η ν** ἐκλαμβάνει οὗτος ὡς «ἐκφανσιν τοῦ πνεύματος».

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ ψυχολογία καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἐξετάζουν τὰ ἀντικείμενά των διὰ μέτρων καὶ σταθμῶν διαφόρων τῶν τῆς ἐπιστήμης, τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἠγνόησεν ἡ τελευταία τὰς ἐξελισσομένας ψυχικὰς καταστάσεις, καίτοι δὲν ἐκπροσωποῦνται αὗται εἰς τοὺς μαθηματικοὺς ὑπολογισμούς της. Ἡ περὶ τοῦ ἀνεπαναλήπτου τῆς «διαρκείας» μεταφυσικὴ θεωρία τοῦ Bergson ἔχει τὸ ἀντίστοιχόν της εἰς τὴν περὶ στιγμῆς καὶ αἰωνιότητος ἀστρονομικὴν θεωρίαν τοῦ Newton, καθ' ἣν οὐδεμία στιγμὴ τῆς ζωῆς ἔχει ὁμοιότητά τινα μετ' οὐρανὸν ἄλλην, ἀφοῦ ἡ ἀστροφυσικὴ θέσις τοῦ σύμπαντος εἶνε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διάφορος καὶ μοναδική, ἡ δὲ μοναδικότης αὕτη φέρει χαρακτῆρα αἰωνιότητος.

Διότι ἀντιπαρέρχεται ἡ ἐπιστήμη ὅσα ἀντικείμενα δὲν εἶνε ἐπιδε-

κτικὰ ἀμέσου μετρήσεως, δὲν σημαίνει τοῦτο ὅτι τὰ ἀγνοεῖ, διὰτι ἡ ζωὴ δὲν τυγχάνει ἀγνωστος εἰς τὴν ἐπιστήμην, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Bergson. Ἀπόδειξις, αἱ ἐπιστημονικαὶ πρόοδοι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἀγωγῆς, ἡ τελειοποίησις τῆς ἰατρικῆς, ὁ ἐπιστημονικὸς ἀθλητισμὸς κ. λ. Οὔτε εἶνε «κεναὶ πραγματικότητος αἱ ὑπὸ τῆς διανοίας συλλαμβανόμεναι ἀφηρημέναι ἔννοιαι», ἀφοῦ μία κανονικῶς λειτουργοῦσα διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ καταγίνη με κενὰς ἔννοιαις. Οὐαὶ καὶ ἀλλοίμονον, εἰάν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἦτο καταδικασμένη νὰ προσμένη τὴν ἐπέλευσιν «κρισίμων στιγμῶν τοῦ βίου» ἵνα «συλλάβῃ τὴν οὐσίαν τοῦ πραγματικοῦ εἰς τὸ βραχὺ καὶ φευγαλέον θαμβὸν φέγγος τοῦ ἐλλάμποντος ἐνστικτοῦ». Μία φιλοσοφία στηριζομένη εἰς τὰς «κρισίμους στιγμὰς τοῦ βίου», ἔστω καὶ ἂν αὗται καθίσταντο σὺν τῷ χρόνῳ ὀλιγώτερον ἀραιαί, μόλις πενιχρώτατα στοιχεῖα θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀνθρώπινον στοχασμόν.

Ἡ γνωστικὴ μέθοδος τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας ἐπιδιώκει τὴν «προσκόλλησιν ἡμῶν εἰς τὸ γιγνόμενον, καθ' ἣν στιγμὴν τοῦτο εὐρίσκεται ἐν κινήσει, καὶ τὴν ταύτισιν τοῦ βλέπειν μετὰ τὸ ἐνεργητικὸν βούλεσθαι», ἵνα ἐπιτύχῃ «τὴν συνείδησιν κινήτρων καὶ κινουμένων». Ὄταν ὁμως τὸ ἀναζητούμενον ἀγνωστον εὐρίσκεται ἐν ἀδιακόπῳ ὄσῃ, ὁ δὲ θέλων νὰ γνωρίσῃ τοῦτο εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ προσκολληθῇ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς ὄσῃς του, ἵνα ταυτιζόμενος μετ' αὐτοῦ τὸ συλλάβῃ, ἢ τοιαύτη «γνώσις» θὰ εἶνε μὲν ἐνστικτώδης, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἄνευ βάθους. Πρὸς ἐπίτευξιν συνειδητῆς γνώσεως προαπαιτεῖται συστηματικὴ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ νόημα τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ζωῆς. Αὕτη ἀποκτᾶται μόνον διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔγκειται ἡ μεγάλη παρεξήγησις τῆς περὶ ἐνστικτώδους ἐνοράσεως θεωρίας τοῦ Bergson, καθ' ἣν παρεκινήθη μεγάλη μερὶς τῆς συγχρόνου διανοήσεως, νὰ περιφρονήσῃ τὴν διὰ τῆς συστηματικῆς σπουδῆς γνῶσιν, ἐπαφιεμένη εἰς τὸ παντοδύναμον καὶ ἀλάνθαστον ἐνστικτον.

Συχνώτατα ἐπανέρχεται ὁ Bergson εἰς τὸ περίφημον παράδειγμα του, τῆς κινηματογραφικῆς ἀναπαράστασεως, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ σφαιερὸν δῆθεν τοῦ τεμαχισμοῦ τῆς «ἀδιαιρέτου καὶ διαρκοῦς» πραγματικότητος, εἰς ὃν προβαίνουν αἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ διάνοια, πρὸς διάγνωσιν αὐτῆς. Τὸ παράδειγμα τοῦ κινηματογράφου δύναται ὁμως ν' ἀντιστραφῇ, καὶ τότε ἄγεται εἰς φῶς ἀκριβῶς ἡ ὑπόμορφὴν διαφωτίσεως μετημφισμένη πλάνη τῆς Μπερξονείου θεω-

ρίας, διότι αὕτη ἐξετάζει τὴν κινηματογραφικὴν ἐπινόησιν οὐχὶ μὲ τὸ κριτήριον τοῦ τὶ ἀποδίδει αὕτη, ἀλλὰ μὲ τὸ κριτήριον τοῦ ἀπὸ τὶ συγκροτεῖται. Δοθέντος λοιπὸν ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς κινηματογραφικῆς ταινίας ἀναπαριστωμένη ζωὴ ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ὡς αὐτόχρομα πραγματικότης, παρ' ὅλον ὅτι ἡ προβαλλομένη κινουμένη εἰκὼν σύγκειται ἐξ ἀπειρίας ἀλλεπαλλήλων στιγμιοτύπων, τοῦτο μᾶς διδάσκει ὅτι καὶ ἡ ἀπτή πραγματικότης διὰ νὰ γνωσθῆ ἀποβαίνει ἀπαραίτητον νὰ τεμαχισθῆ καὶ νὰ διαιρεθῆ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Ὁ τοιοῦτος τεμαχισμὸς τῆς πραγματικότητος οὐδαμῶς κωλύει τὴν δι' ἀνασυναρμολογήσεως τῶν τμημάτων ἀποκατάστασιν αὐτῆς οἷα ἦτο πρότερον, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀναλυτικῆς καὶ συνθετικῆς μεθόδου τῆς σκέψεως. Ὁ σκοπὸς τοῦ κινηματογράφου εἶνε ἡ ἀναπαράστασις ἀπλῶς τῆς κινήσεως καὶ οὐχὶ ἡ «ἀπεικόνισις τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνειδήσεως», ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Bergson. Ἄλλος, προσφορώτερος τρόπος, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τοιούτου, ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ κινηματογράφου ἐφαρμοζομένου, δηλ. τῆς προβολῆς ἀλλεπαλληλίας μεγάλης πυκνότητος στιγμιοτύπων ἀναλυτικῶν τῶν κινήσεων, δὲν εἶνε νοητός. Τίς οἶδε μάλιστα, ἂν εἰς λίαν προσεχῆς μέλλον, δὲν καταστῆ δυνατόν εἰς τὴν φωτογραφικὴν τέχνην, νὰ πυκνώσῃ τὰς στιγμιοτύπους ἀπεικονίσεις εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ ἐξιχθῆ εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ζώσης κινήσεως, ὁπότεν τὰ μεταξὺ τῶν ἀπεικονίσεων κενὰ θὰ εἶνε πλέον καὶ ἀντικειμενικῶς ἀσύλληπτα. Πάντως ἐφ' ὅσον τὰ κενά, τὰ ὅποια ἀφίνει κατ' ἀνάγκην ἡ ἀπεικόνισις ἐν τῇ διαρροῇ τῆς κινήσεως, δὲν γίνονται αἰσθητά, ἡ μέθοδος τοῦ κινηματογράφου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ μόνος πιστὸς καὶ ἰδεώδης τρόπος ἀναλύσεως καὶ ἀνασυνθέσεως τῆς κινήσεως, ὑπὸ οὐδεμιᾶς «ἐνοράσεως» δυνάμενος νὰ ὑπερβληθῆ. Τολμῶμεν ἄρα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἄνευ τῆς ἀνατομικῆς λεπίδος καὶ τοῦ ὀπτικῶς ἀνατέμνοντος καὶ διαλύοντος μικροσκοπίου, οὐδὲν τὸ θεικὸν θὰ ἡμεῖθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν περὶ τῆς ὁργανώσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς συστάσεως τῆς ὕλης. Τὴν ὑπὸ τοῦ Bergson τόσον συχνὰ μυκτηρισθεῖσαν μέθοδον τοῦ «τεμαχισμοῦ τῆς πραγματικότητος», οὐδεμίαν ἐνόρασιν εἶνε ἱκανὴ νὰ ἀντικαταστήσῃ. Ἐκτὸς μιᾶς ἀδρομεροῦς καὶ ἐνστικτώδους γνώσεως τῆς φύσεως, οἷαν τὴν κατεῖχε καὶ ὁ πρωτόγονος, οὐδὲν πλέον εἶνε εἰς θέσιν νὰ μᾶς προσπορίσῃ ἡ ἐνόρασις τῆς «διαρκείας».

Ὁ Bergson διατείνεται ὅτι τὰ νοητικὰ μέσα τῆς διανοίας εἶνε

γεωμετρικῆς φύσεως, διὸ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀντλεῖται ἐκ μόνῃς τῆς γεωμετρίας. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶνε κατὰ τοῦτο μόνον ἀκριβής, καθότι ἠρνήθη ὁ ἄνθρωπος νὰ χρησιμοποιήσῃ μέτρα μήκους ἐξ ἐλαστικοῦ καὶ σταθμὰ εὐρισκόμενα ἐν κινήσει. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι περιώρισε τὴν διανοητικὴν του ἐνεργητικότητα εἰς τὴν μέτρησιν τῶν στερεῶν, ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὰς ἐρεῦνας του πέραν τῆς γεωμετρίας καὶ ἐπὶ τοῦ φυτικοῦ καὶ ζωικοῦ βασιλείου, ἐνθα κυριαρχεῖ ἡ κίνησις καὶ ἡ μεταβολή, ἀντλήσας ἐξ αὐτῶν τὰς ἀπαιτούμενας γνώσεις πρὸς διαμόρφωσιν ὁρισμένων ἱκανοτήτων τῆς συνειδήσεως ἀσχέτων πρὸς τοὺς κανόνας τῆς γεωμετρίας. Οὕτω ἠδυνήθη ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀνακαλύψῃ διὰ τῶν μέσων τῆς διανοίας καὶ ἀγεωμέτρητα καὶ ἄϋλα πράγματα, ὡς τὴν χημείαν, τὴν φυσικὴν, τὸν ἠλεκτρισμὸν, τὸν μαγνητισμὸν, τὴν ἔλξιν τῶν οὐρανίων σωμάτων κ.λ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Bergson ἀξιουμένη ἐνοραματικὴ τοποθέτησις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κινήσει τοῦ ἀτεμαχίστου γίνεσθαι πρὸς σύλληψιν τῆς πραγματικότητος, δὲν ἠμπορεῖ πρὸς νὰ περιλάβῃ ἐν τ μ ἦ μ α μόνον τοῦ ῥοῦ αὐτῆς δοθέντος ὅτι ἡ νοητικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὄρια, μὴ οὔσα ἱκανὴ νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἀέ ν α ο ν ῥοῦν τοῦ γίνεσθαι. Ἀντικείμενα γνώσεως «ἀνευ ἀρχῆς καὶ τέλους» εἶνε ἀνεπίδεκτα συλλήψεως διὰ τῶν ἀνθρώπινων νοητικῶν μέσων, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ τῆς Μπερξονείου ἐνοράσεως.

Εἰσέρχεται εἰς ἀδιέξοδον ὁ Bergson παραδεχόμενος ἀφ' ἑνὸς ὡς ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἀμφιβητῶν ἀφ' ἑτέρου «τὸ ἀπόλυτον» τῆς ἐπιστημονικῆς πραγματικότητος. Ὁ Κάντιος κατέδειξε μὲν τὸ ἀποκλειστικῶς ἀνθρώπινον, καὶ ἐντεῦθεν μὴ ἀντικειμενικὸν τῆς γνώσεως, ἣν ἔχομεν τῶν φαινομένων, δὲν ἔθεσεν ὁμως ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ ἀπολύτως πραγματικὸν αὐτῆς, ἀφοῦ δὲν διαθέτει ὁ ἄνθρωπος ἄλλο γνωσιολογικὸν κριτήριον ἐκτὸς τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς διανοίας. Τὸ ὄντως ὄν τῶν ἀντικειμένων (Ding an sich), οὐδεμίαν π ρ α κ τ ι κ ῆ ν σημασίαν ἔχει διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ἀδυνατεῖ οὗτος νὰ τὸ συλλάβῃ ἔξω τῶν κατηγοριῶν τῆς γνώσεως

Οὔτε εἶνε νοητὴ μία «διαβάθμισις τῆς πραγματικότητος» τῶν ἀντικειμένων, οἶαν τὴν ἐπιχειρεῖ τὸ τὰ πάντα ῥευστοποιοῦν σύστημα τοῦ Bergson, ἀφοῦ οὐδὲν πρᾶγμα δύναται νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ μεταξὺ δύο γνωσιολογικῶν μέσων εὐρισκόμενον κενόν. Μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἱστορίαν δὲν ἠμπορεῖ νὰ γείνη ποίησις, οὔτε ὁ